

O IDEI PROJEKTU BURSZTYNOWEGO SZLAKU GREENWAYS „PRZYRODA, TRADYCJA I LUDZIE”

Tekst: Dominika Zaręba

Bursztynowy Szlak – Greenways jest polsko-słowacko-węgierską inicjatywą ekoturystyczną realizowaną wzdłuż cennego przyrodniczo i kulturowo historycznego traktu od Budapesztu przez Bańską Szczawnicę po Kraków, i dalej od Krakowa Doliną Wisły po Morze Bałtyckie. Trasa dziedzictwa, którą tworzy międzynarodowy szlak rowerowy oraz lokalne pętle tematyczne, eksponuje unikalne wartości zakątków Bursztynowego Szlaku, ich przyrodę, zabytki, tradycje, lokalną kuchnię, rzemiosło, sztukę, imprezy i jarmarki. Bursztynowy Szlak należy do środkowo-wschodnioeuropejskiej sieci zielonych szlaków – greenways. Jego twórcy liczą, że w przyszłości, w oparciu o tę ekologiczną „bursztynową” inicjatywę powstanie wielka europejska trasa turystyczna odzwierciedlająca pełny historyczny przebieg bursztynowego szlaku, która połączy Adriatyk z Bałtykiem, od Aquilei po Gdańsk...

1. Idea projektu

Idea współczesnego Bursztynowego Szlaku nawiązuje do różnorodnych funkcji, jakie przed wiekami pełniły szlaki handlowe: ekonomicznych, komunikacyjnych, społeczno-kulturowych. Człowiek przez wieki do celów handlowych i komunikacyjnych wykorzystywał naturalne warunki środowiska: górskie przełęcze, doliny rzek itp. a istnienie szlaków przyczyniało się do prosperity i wszechstronnego rozwoju miejscowości położonych wzdłuż nich. Kontaktom handlowym towarzyszyła wymiana informacji, sprowadzanie na tereny słabiej rozwinięte nowości technicznych i zdobyczy cywilizacyjnych, pogłębianie wiedzy o świecie, rozwój społeczny, intelektualny i kulturalny, szerzenie nowych sposobów gospodarowania. Efektem tego jest wspaniała spuścizna kulturowa, której ślady można do dziś śledzić na terenach, którymi wędrowali starożytni kupcy. Dziś, to dziedzictwo materialne i duchowe regionów jest motywem przewodnim podróży po Bursztynowym Szlaku. W oparciu o trasę turystyczną jej twórcy i mieszkańcy prezentują oraz udostępniają szerokiemu gronu podróżników swoje dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze, „dzieląc się z nimi entuzjazmem do miejsc i przedmiotów, które są dla nich ważne”.

Symbole Szlaku: Bursztyn i jarzębina

Bursztyn jako przedmiot obróbki i handlu był symbolem doskonałego produktu lokalnego, który przyczyniał się do dobrobytu ludzi i miejsc leżących na szlaku. Dlatego też na Bursztynowym Szlaku promowana jest lokalna wytwórczość, tradycyjne zawody i sposoby gospodarowania, które i dziś stanowią szansę na rozwój ekonomiczny, a jednocześnie są sposobem na zachowanie wartości lokalnego dziedzictwa. Lokalne produkty z Bursztynowego Szlaku można zakupić w miejscowych sklepach – galeriach a także na jarmarkach i imprezach artystycznych, które odbywają się co roku w różnych regionach szlaku. Dość wymienić słowacką „Hontiańską Paradę”, Święto Stryszawskiej Zabawki, Festyn Ekologiczny w Zawoi Przysłop czy Zimowy Festiwal Aniołów „Anioł w miasteczku” w Lanckoronie.

Tekst: Dominika Zaręba

Współczesnym symbolem Bursztynowego Szlaku stała się jarzębina (*Sorbus aucuparia*),

którą dzieci i młodzież sadzą każdego roku wzdłuż trasy i w pobliżu atrakcji turystycznych. W ten sposób Szlak Bursztynowy ozdobiło już kilka tysięcy jarzębin. To piękne drzewo jest gatunkiem występującym w regionach, przez które biegnie szlak, a pomarańczowy kolor owoców jarzębiny przywodzi na myśl bursztyn.

Lokalne inicjatywy

Bursztynowy Szlak inicjuje, wspiera i wzmacnia lokalne inicjatywy społeczne, które łączą ochronę przyrody i poszanowanie dziedzictwa kulturowego z rozwojem społeczno-gospodarczym. Szlak ma za zadanie wpływać na zrównoważony rozwój "małych ojczyzn", a także inspirować mieszkańców różnych regionów i krajów do wzajemnych kontaktów i wspólnych przedsięwzięć.

Założenia Bursztynowego Szlaku:

Inicjatywy realizowane na Szlaku Bursztynowym powinny:

1. Przyczynić się do wspierania i inspirowania inicjatywy obywatelskiej jako podstawy dla zapewnienia trwałej ochrony przyrody i dziedzictwa kulturowego regionów leżących na Bursztynowym Szlaku Greenways oraz ich rozwoju gospodarczego;
2. Kreować i wspierać formy rozwoju gospodarczego przyjaznego przyrodzie, kulturze i tradycji, który przynosi korzyści ekonomiczne społecznościom lokalnym;
3. Tworzyć klimat poparcia społecznego dla terenów prawnie chronionych oraz inicjować powstanie społecznych form ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego;
4. Prowadzić do odkrywania i wzmacniania poczucia lokalnej tożsamości i znaczenia lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego wśród społeczności miejscowych;
5. Inicjować i wspierać partnerską współpracę przedstawicieli różnych środowisk społecznych i gospodarczych w regionie;
6. Wzmacniać i ożywiać współpracę ponadregionalną;
7. Wspierać niszowe obszary turystyki jak ekoturystyka, turystyka dziedzictwa i turystyka industrialna.
8. Budować podstawy współpracy międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem kontaktów transgranicznych;
9. Prowadzić do wymiany doświadczeń, informacji i wiedzy merytorycznej pomiędzy partnerami Programu;
10. Być zgodne z międzynarodowymi założeniami i kryteriami „Central and Eastern European Greenways” oraz zasadami rozwoju zrównoważonego.

Bursztynowy Szlak tworzą pełni pasji ludzie, którzy wierzą, że atrakcyjność miejsc w których żyją zależy od umiejętnego odkrywania i animowania *genius loci*, tkwiącego w krajobrazie, przyrodzie i spuściznie wielu pokoleń jego mieszkańców. Odpowiednio wyeksponowane unikalne cechy regionu stanowią mogą, jak symboliczny bursztyn w przeszłości, doskonały magnes przyciągający przybyszów z licznych zakątków Polski i świata – miłośników turystyki kulturowej i przyrodniczej.

2. Tło historyczne bursztynowego szlaku

Szlak bursztynowy nie był w dosłownym znaczeniu traktem komunikacyjnym, ale kierunkiem wymiany handlowej. Handel odbywał się różnymi trasami i tylko przebieg niektórych z nich jesteśmy dziś w stanie odtworzyć. W okresie największej świetności szlaku bursztynowego, w czasach Imperium Romanum łączył on wybrzeże Morza Adriatyckiego z Bałtyckim (zob. mapa), a ślady po nim można odnaleźć w każdym zakątku tej części Europy. Informacji dostarczają nam relacje starożytnych autorów i badaczy bursztynu: Arystotelesa, Pliniusza Starszego, Tacyta, Ptolemeusza, albo punkty zaznaczone na rzymskich mapach, tzw. itinerariach (mapy drogowe

Tekst: Dominika Zaręba

używane w starożytnym Rzymie). Śladami po szlaku są również odkryte składy bursztynowe, pracownie bursztyniarskie, obrobiony przedmiot z bursztynu znaleziony w grobie, inskrypcja wyryta na kamieniu milowym, fragment nawierzchni rzymskiej drogi, moneta albo wyrób rzemiosła rzymskiego czy choćby nazwa zachowana w tradycji ludowej, pieśni, legendzie. Historia szlaku bursztynowego jest dziś symbolem otwarcia na świat, tradycji i wymiany kulturowej na skalę europejską.

Najstarsze trasy szlaku bursztynowego miały zasięg lokalny, a wymiana była niezorganizowana. W epoce brązu (1700-650 przed Chr.) zaczęły kształtować się już pierwsze trasy bardziej ożywionych kontaktów handlowych o dalekim zasięgu. Szlaki prowadziły wzdłuż głównych rzek środkowoeuropejskich Łaby i Renu, Odry i Wisły oraz wzdłuż południowego wybrzeża Bałtyku (choć bursztyn bałtycki miał tu mniejsze znaczenie) na południe Europy do Etrurii i Italii. Handlowali nim Grecy, Etruskowie, Ligurzy, Fenicjanie. Grecki podróżnik. Pyteasz z Massali, który wyruszył w daleką i niebezpieczną podróż w poszukiwaniu cyny i dla zbadania regionów dalekiej Północy, pisał o bursztynowej wyspie Thule, na której brzegi morze wyrzucało bursztyn, a mieszkańcy zbierali i handlowali nim. W III w. przed Chr. szlaki bursztynowe spopularyzowali Celtowie, którzy rozprzestrzenili się ze swoich siedzib w dorzeczu górnego Renu, Dunaju i Menu na znaczne tereny Europy Środkowej. To właśnie Celtowie mieli odkryć przed Rzymianami szlaki bursztynowe wiodące nad Bałtyk. W okresie wpływów rzymskich (I-IV w. n.e.) szlak bursztynowy połączył wybrzeże Adriatyku i Bałtyku, prowincje cesarstwa rzymskiego z nieznanymi krainami dalekiej Północy, tajemniczym Barbaricum.

Historycy twierdzą, że dzięki szlakom bursztynowym wieści o nieznanym krainach i ludach Europy Północnej o kilka tysięcy lat wcześniej dotarły do cywilizacji świata starożytnego. Główny

Tekst: Dominika Zaręba

rzymski szlak bursztynowy wiódł od północnych wybrzeży Adriatyku (z Akwilei) przez Panonię nad środkowym Dunajem, Emonę (Lublana), Celje, Poetovio (Ptuj), Savarię (Szombathely), Scarbantię (Sopron), do Carnuntum (Petronell), Vindobony (Wiedeń) po granice imperium rzymskiego nad Dunajem i dalej w kierunku Bałtyku, na tereny bursztynonośne leżące między dzisiejszym Gdańskiem a Królewcem. Handlem zajmowali się wówczas pośrednicy sprzedający towar w faktoriach. Niewielu kupców rzymskich wybierało się na tereny dzikiej Barbarii.

W I w. po Chr., za sprawą cesarza Nerona (54-68), wielkiego miłośnika bursztynu, odbyła się jedna z najśłynniejszych ekspedycji starożytności. Cesarz wysłał ekwite rzymskiego na tereny groźnego i nieznanego Barbaricum, aby przywiózł bursztyn dla usświetnienia igrzysk gladiatorских. Wysłannik wyruszył z Carnuntum w Panonii, przekroczył granice cesarstwa i dotarł nad Morze Bałtyckie, zwane w starożytności Oceanem Północnym, pokonując 600 mil rzymskich (prawie 900 km). Po powrocie ekwita dostarczył cesarzowi wielkie ilości surowca bursztynowego. Największy okaz miał ważyć ponad 4 kg! „Przywiózł takie ilości bursztynu, że nawet siatka służąca do powstrzymywania zwierząt i osłaniania podium miała w każdym węzélku bursztyn” – pisał rzymski encyklopedysta Pliniusz Starszy (I w. po Chr.) w swojej „Historii naturalnej”.

W okresie wędrówek ludów (IV-VI w.), kiedy to pod naciskiem napływających do Europy Hunów i Awarów plemiona germańskie wtargnęły na obszar Imperium Romanum, rozpoczął się czas wielkich przemieszczeń wewnątrz "barbarzyńskiej" Europy Środkowej i Wschodniej. Spowodowało to upadek znaczenia dotychczasowych szlaków bursztynowych i ich przesunięcie na wschód; bieły one wówczas znad Bałtyku wzdłuż Wisły i Sanu, następnie przez Karpaty i Dniestr do Morza Czarnego. Szlak bursztynowy kontrolowany był przez plemiona Germanów wschodnich; nic dziwnego, że należeli wówczas do najbogatszych spośród Germanów. We wczesnym średniowieczu prowadzono też ożywioną wymianę handlową na innych szlakach handlowych o dalekim zasięgu prowadzących od Bałtyku, Dnieprem i Wołgą do krajów arabskich, a także odbywała się wymiana handlowa pomiędzy ludnością skandynawską, bałtyjską, fińską i zachodniosłowiańską.

Bursztyn bałtycki (jantar) – już od paleolitu był ozdobą, talizmanem, lekarstwem. W Grecji nazywano go elektronem – „kamieniem, który przyciąga”, w starożytnym Rzymie *succinum* – „sokiem drzewa”, na Litwie *gintaras* – amuletem, w językach germańskich *bernstein*, co znaczy „kamień, który się pali”. Największe pokłady bursztynu bałtyckiego znajdują się w basenie dzisiejszego Morza Bałtyckiego, na półwyspie Sambia, Mierzei Wiślanej, Pojezierzu Mazurskim i Kurpiowszczyźnie. Wykorzystują go nie tylko jubilerzy; z odpadów bursztynów wytwarza się werniks do lakierowania instrumentów muzycznych i impregnacji drewna. Olej i kwas bursztynowy stosuje się w ogrodnictwie do zwalczania chorób drzew owocowych (odstrasza szkodniki). Używa się go w kosmetyce, medycynie, tradycyjnej i homeopatii jako środek w leczeniu zaburzeń układu oddechowego i pokarmowego, zawrotów głowy, nieregularnej pracy serca czy schorzeń gardła, łagodzi też objawy astmy. Natomiast kilka kropel bursztynowej nalewki na spirytusie dodanych do herbaty pomaga zwalczyć gripę, a wmasowanych w bolące miejsca koi bóle głowy i bóle reumatyczne.

Od tysięcy lat ludzie wierzą w magiczną i uzdrawiającą moc bursztynu. Myśliwi nosili przy sobie figurki zoomorficzne z bursztynu, które miały zapewnić im sukcesy łowieckie, ochronę przed złymi mocami i niebezpieczeństwami, o czym świadczą mezolityczne znaleziska z południowego wybrzeża Morza Bałtyckiego, z okolic Słupska, Gdańska, z Dobiegniewa koło Strzelc Krajeńskich. W moc bursztynowych talizmanów i ozdób (naszyjników, figurek antropomorficznych, paciorków) wierzyli nasi przodkowie w okresie neolitu, podobnie Mykeńczycy, przodkowie Greków. Bursztynu używano do wyrobu amuletów w starożytnej Grecji, Egipcie, Mezopotamii. Rzymianie nosili talizmany z bursztynu, by uchronić się przed niepłodnością i chorobami, zaś gladiatorom miały one gwarantować zwycięstwo w walkach. Także i dziś bursztyn odgrywa ważną rolę w tradycjach i rytuałach mieszkańców wybrzeża bałtyckiego i innych krain bursztynodajnych (np. w kulturze kaszubskiej i kurpiowskiej).

Tekst: Dominika Zaręba

Literatura

- Bursztyn, skarb dawnych mórz*, red. Kosmowska-Ceranowicz, Oficyna Wydawnicza „Sadyba”, Warszawa 2001.
- Godłowska M., Kulczycka-Leciejewiczowa A., Machnik J., Wiślański T., *Prehistoria ziem polskich*, tom II „Neolit”, 1979.
- Kaczanowski P., Kozłowski J.K., *Najdawniejsze dzieje ziem polskich (do VII w.)*, *Wielka historia Polski*, t. 1, 1998.
- Kazior B., *Zanim powstał Szlak Bursztynowy*, „Polder”, nr 3/2000.
- Krzemińska E., Krzemiński W., Haenni J-P. Dufour C., *W bursztynowej pułapce*, Muzeum Przyrodnicze Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN, Kraków, 1993.
- Mazurowski R.F., *Bursztyn w epoce kamienia na ziemiach polskich*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, 5, 1983, 7-130.
- Wielowiejski J., *Główny szlak bursztynowy w czasach cesarstwa rzymskiego*, Ossolineum 1980.
- Zaręba D., *Szlak bursztynowy*, „Cztery strony świata. Od Las Palmas do Pekinu”, Wyd. Opress, Kraków 2000.